

Таким чином, зсувні процеси за останні роки стали постійними супутниками новітньої забудови і за умов нехтування ними можуть спричинити не лише зміни форм природного і антропогенного рельєфу, але й завдати серйозних фінансових збитків.

Література

1. Колтун О.В. Особливості освоєння балок м. Хмельницького / О.В. Колтун, В.Р. Колтун // Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи: Матеріали доповідей Всеукр. наук. конференції (Львів, 14–16 травня 2015). – Львів, 2015. – С. 213–217.
2. Колтун О.В. Зсувонебезпечні схили у м. Хмельницький: забудова та її наслідки / О.В. Колтун, В.Р. Колтун // Актуальні проблеми дослідження довкілля : Збірник наук. праць (за матеріалами VI міжнар. наук. конференції (Суми, 20-23 травня 2015). Т.2. – Суми, 2015. – С. 17-20.

КОНСТРУКТИВНІ ГЕОГРАФІЯ І ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО: ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Денисик Г.І., Стефанков Л.І.

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

На початку ХХІ ст. нових ідей або обґрунтованих шляхів щодо подальшого розвитку географії загалом, і в Україні зокрема, поки – що немає. Є окремі прогнози [6, 12,13], які частково збуваються? Зокрема щодо зародження конструктивного періоду у становленні сучасної географії України. Враження таке, що в Україні географія розвивається за інерцією згідно тих ідей, які були висловлені за радянських часів. Особливо це стосується конструктивної географії і конструктивного ландшафтознавства¹.

У 60-х роках ХХ ст. І.П. Герасимов майбутнє географії бачив у її переході на якісно новий етап розвитку – конструктивну географію [2, 4]. Перед конструктивною географією він поставив настільки амбіційні та всеохоплюючі завдання («...відповідальність за продуктивну теоретичну і практичну розробку всіх складних та взаємопов'язаних проблем подальшої раціональної експлуатації природних ресурсів Землі, збереження і цілеспрямоване перетворення оточуючого людське суспільство природного середовища...») [3, с. 17], що ця безмежність нової науки, не підтвердженої на ті часи фундаментальними працями, визивала усмішку не лише у гідрологів або геологів. Як приклад, нагадаємо головні напрями розвитку конструктивної географії за І.П. Герасимовим: пошуки природних ресурсів, їх раціональне використання та економічна оцінка; дослідження стихійних природних явищ, розробка їх прогнозу і методів захисту; наукові основи боротьби із забрудненням оточуючого середовища; перетворення природного середовища; охорона природного середовища та ін. Хіба всі ці проблеми можна вважати

---

¹ В основі цієї статті публікація Г.І. Денисика «Роздуми про конструктивну географію в Україні». – Львів, 2015.

«власністю» географії? Вони в однаковій мірі є сферою зацікавлення і біологів, і екологів, і геологів, і представників технічних наук, економістів і філософів.

З моменту перших публікацій І.П. Герасимова про конструктивну географію пройшло майже пів століття. В Україні за цей час зрушень у розвитку суспільства, частково й науки, багато. А в географії, зокрема конструктивній? Чи оформилась вона як самостійна наука? Розглянемо хоча би сучасне розуміння об'єкту конструктивної географії. За О.І. Шаблієм [12], об'єктом науки є певний фрагмент (частина) реальності – предметної чи духовної, на який спрямована її увага (рефлексія), і він опосередкований системою понять та категорій, а також методами дослідження. Навіть у такому узагальненому розумінні науки є конкретика. У розумінні низки сучасних авторів, об'єктом конструктивної географії є або географічний простір або географічний конструкт [11]. Уже зрозуміло, що географічний простір не може бути об'єктом дослідження лише конструктивної географії. Відносно того, що конструкт географічний є об'єктом дослідження конструктивної географії – це скоріше «гра слів», але суть не міняється: конструкт таке ж загальне поняття як і геокомпонент або ландшафтний комплекс.

Як відомо, самостійність будь-якої науки перевіряється наявністю у неї власного об'єкту дослідження і своїх методів пізнання цього об'єкту. Поки що ні того, ні іншого у конструктивної географії не спостерігається. Є спроби виокремити і обґрунтувати об'єкт та методи дослідження [4, 11], однак, вони настільки загальні і всеохоплюючі, що скоріше відносяться до комплексу наук, а не окремої з них взятої. Більше того, у сучасних нечисленних публікаціях з конструктивної географії теж або зникають повністю, або лише зрідка використовуються такі географічні терміни, як «географічна оболонка», «ландшафт», «комплекс», «геокомпонент» тощо.

Замість них, у конструктивних науково-дослідницьких роботах та навчальних посібниках з конструктивної географії, надають перевагу таким поняттям як природне середовище і оточуюче середовище. Не дивно, що в подібних публікаціях спостерігається надто вільне використання різних термінів і понять. Зокрема поняття «екосистема» не може бути повним синонімом не лише «географічному ландшафту», але й «біогеоценозу»; «екологічний» підхід до пізнання об'єкту дослідження не є ідентичним «фізико-географічному» і «геоценотичному» тощо. Термінологічна невимогливість у будь-яких випадках є результатом відсутності чітких уявлень про предмет дослідження: з одного боку ми визначаємо сучасну географію як систему наук, з іншого – розвиваємо думку про конструктивну географію як єдину науку майбутнього.

Дослідженнями природного й оточуючого середовища в різних аспектах займаються різні науки, природничі й суспільні, зокрема і філософія. Географія у цьому відношенні не може претендувати ні на монополію, ні на переважаюче право. Першими, при спробі конструктивної географії взяти на себе провідну роль у розробці найбільш гострих проблем біосфери Землі, відреагували біологи. Це було продемонстровано ще на Міжнародній конференції з наукових основ раціонального використання й охорони ресурсів біосфери, що проходила

у Парижі у 1968 р., де ідеї конструктивної географії у сфері перебудови біосфери були визначені як «модерністські».

Думки висловлені щодо конструктивної географії як науки з надто широкими завданнями не означають, що конструктивної географії немає або ми її не визнаємо. А що пропонуємо? Крім конструктивної географії – «єдиної і універсальної» науки – проблеми цілеспрямованого перетворення та управління природним середовищем як тепер, так і у майбутньому будуть займатися фахівці численних наук, зокрема біологи, географи, геологи, техніки, екологи, економісти. Зрозуміло, якщо в центрі уваги науковців буде біосфера – провідна роль у її вивченні та перебудові (конструюванні) належить біологам. Якщо основна увага науковців буде звернена на географічну оболонку та їх складову ландшафтну сферу – керівне значення матимуть конструктивні вишукування географів і ландшафтознавців, тобто конструктивно-географічні й конструктивно-ландшафтознавчі.

Варто чітко розмежувати конструктивну географію і конструктивне ландшафтознавство, як і конструктивно-географічні та конструктивно-ландшафтознавчі дослідження. Це частково уже зроблено [10, 11]. Базою розвитку конструктивної географії є антропогенна географія, конструктивного ландшафтознавства – антропогенне ландшафтознавство. Натуральні геокомпоненти й натуральні ландшафтні комплекси перебудувати або конструювати уже немає потреби з двох причин: надто мало їх залишилось, особливо в Україні, а тому натуральну природу, необхідно здебільшого заповідати; навряд чи зможемо щось краще створити ніж природа. Конструювати необхідно уже змінені, невдало антропогенізовані та занедбані антропогенні геокомпоненти (конструктивна географія) і ландшафтні комплекси (конструктивне ландшафтознавство). Якщо б не було антропогенізації натуральних геокомпонентів та ландшафтних комплексів і в процесі діяльності людина не створювала б нових (антропогенних) ландшафтних комплексів і антропокомпонентів, конструктивної географії та конструктивного ландшафтознавства не було б. Звідси чітко виокремлюється об'єкт досліджень конструктивної географії і конструктивного ландшафтознавства.

Об'єктом конструктивної географії є невдало антропогенізовані та антропогенні геокомпоненти, структура і властивості яких потребують обґрунтованої реконструкції. Таке розуміння об'єкту конструктивної географії відповідає сучасному стану і розвитку цієї науки, сприятиме конструктивному вирішенню поставлених перед нею конкретних завдань.

Об'єктом конструктивного ландшафтознавства є натурально-антропогенні та антропогенні ландшафти, що потребують реконструкції для подальшого їх раціонального використання. Тобто, це не всі, а лише обмежена частина антропогенних ландшафтних комплексів. В одному із сучасних визначень об'єкту дослідження конструктивного ландшафтознавства знову задіяні всі «реальні природні територіальні системи» [10, с. 63].

Висновок. До тих пір поки конструктивна географія і конструктивне ландшафтознавство не матимуть чітко виокремлених об'єктів і методів досліджень, їх не можна вважати ні самостійними науками, ні, навіть,

самостійними напрямками, відповідно, у географії та ландшафтознавстві. Це підтверджує і значна кількість дослідницьких робіт, які претендують на приналежність до конструктивної географії та конструктивного ландшафтознавства, однак далекі від їх суті.

Література

1. Богорад Д.И. Районная планировка. Вопросы планирования предприятий. – М.: Госстройиздат, 1960. – 243 с.
2. Герасимов И.П. География в Советском Союзе (введение) / И.П. Герасимов // Советская география. Итоги и задачи. – М., 1960. – с. 7.
3. Герасимов И.П. Конструктивная география: цели, методы, результаты // Изв. Всесоюзного географ. о-ва. – 1966. – Вып. 5 – С. 16-23.
4. Герасимов И.П. Советская конструктивная география. – М.: Наука, 1976. – 208 с.
5. Григорьев А.А. География / А.А. Григорьев // Краткая географическая энциклопедия. – М.: Энциклопедия, 1960. – Т. 1. – С. 423.
6. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця: Арбат, 1998. – 292 с.
7. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство. Частина 1. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. – 334 с.
8. Калесник С.В. Общие географические закономерности Земли. – М.: Наука, 1970. – С. 5.
9. Маринич О.М. Географія / Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1989. – Т. 1: А – Ж. – С. 249-251.
10. Петлін В.М. Конструктивне ландшафтознавство. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 357 с.
11. Петлін В.М. Конструктивна географія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 544 с.
12. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
13. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.

ЛАНДШАФТ ЯК ОСНОВНЕ ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЇ

Кисельов Ю.О.

Уманський національний університет садівництва

Існує цілком слушна думка про те, що будь-яка наукова дисципліна тоді стає самодостатньою наукою, коли сформулює (крім об'єкта й предмета) своє основне поняття. Зокрема, в математиці таким основним поняттям є *число*, у фізиці – *атом*, у хімії – *молекула*, в біології – *клітина* тощо. Проблема основного поняття в географії досі лишається дискусійною через те, що будь-які матеріальні тіла є для неї лише окремими, частковими об'єктами, тоді як на рівні узагальнень ця наука переходить до вивчення абстрагованих категорій, які часто не мають достатньо унаочненої уречевленості та розмежування з іншими поняттями. Однією з таких абстрагованих категорій є *ландшафт*.

Попри наявні спроби проголосити ландшафт основним поняттям географії, така ідея не знаходила підтримки й визнання в багатьох представників інших наук, які наполягають на суворій конкретиці. Через те вони, власне, й саму